

Diószeghy Ádám

Forgácsok nyolc évtizedből

(tárcanovellák)

I. Haynal Imrére emlékezve. Ez az aprócska mementó huszonhárom évet késett. Ha másnak nem is, legalább lábjegyzetnek kellett volna lennie abban a kötetben, melyben Domahidy Miklós¹ gyűjtötte csokorba, hogyan emlékeztek mások Haynal Imrére. A könyv, melynek címe *Ilyen volt Haynal Imre*, 1989-ben jelent meg, tíz évvel Haynal professzor halála után. Öten osztották meg az emlékeiket Haynal doktorról, akik közül ketten a rokonai voltak házasságuk révén, hárman pedig orvoskollégák, tanítványok.

Ha az ember Magyarországon élt a harmincas, negyvenes, ötvenes vagy hatvanas években, és éppenséggel nem élt remeteéletet egy barlangban, ismernie kellett Haynal Imre nevét. Ő volt az ország egyik legragyogóbb, Európa-, sőt világszerte ismert és nagyra becsült orvosa – hogy pontosak legyünk: szívspecialistája –, méghozzá teljes joggal. Több nyelven beszélt, írt és olvasott, az ókori és modern görög nyelvet, a latint, a románt, a németet, a franciát és az angolt is beleértve. Falta az irodalomról, történelemlről, filozófiáról és teológiáról szóló könyveket, nem beszélve az orvosi témájú és egyéb természet-tudományos írásokról. Emellett kiváló diagnoszta, terapeuta és tanár. Gyakran elég volt ránéznie a betegre a diagnózis felállításához. Kollégái csodájára jártak az orvoslással kapcsolatos hatodik, hetedik és nyolcadik érzékének. Nyolcvanhét évesen halt meg, ötvenhat évnyi házasság után, amelyből egy csodálatos fiú született, aki – minő meglepetés! – az orvosi hivatást választotta.

¹ Új szerzőt avatunk nyomtatott lapsodrunk folyamában, s e ponton talán illendő, hogy megszállva a memoár-próza lendületét, ejtsünk néhány szót róla. Domahidy Miklósról szóló írásaink menetébe illeszkedik, tágabb összefüggéseiben a nyugati magyar irodalom kevésbé emlegetett szigeteibe merülünk általa; életéről bővebben itt olvashattak, olvashatnak: <http://www.nap-utonline.hu/2017/06/25/misztikum-hogy-ismerni-akarlak/>. Diószeghy Ádám most bemutatott írásai részletek eredetileg angolul írt emlékezéseiből, különösségük, hogy érdekesen rímelnek Domahidy Miklós családi legendáriumának egyes fejezeteire. A szerzőről rögzítsünk néhány lexikális adatot is, Budapesten született 1938. június huszadikán, az Egyesült Államokban élt 1957. januártól 2000–2001-ig, évtizedekig jogi pályán tevékenykedett, apró tárcanovellái az utóbbi évtizedben születtek, többnyire azokról az évekről, melyeknek fontos életrajzi, nevelési támpontjai: „családomban erdélyi, mindkét oldalon. Apám báró deési Diószeghy György volt, anyám alsócsernátoni Damokos Mária (székelyudvarhelyi születésű), a Jókai által is megemlékezett »Damokosok« klan-ból. Anyai nagyanyám Domahidy Elza volt. .. innen a Domahidy-konnekció”, rögzíti ekképpen, ő maga. Angol nyelven megjelent munkái: *Postcards from Pannonia* (2007, Trafford Publishing – co-written with my wife, Aliz von Diószeghy), *Bridging Two Worlds* (2015, First Edition Design Publishing), s a legfrissebb, előkészületben: *The Bridge Re-Crossed*. Szemelvényeinket Orosz Anna műfordításában közöljük. (Tamási Orosz János, szerkesztő)

Annyi mindenről lehetne Haynal Imrével kapcsolatban beszélni, amire ezen írás rövidke terjedelménél fogva nem futja. A legtöbb világnyelven bőséggel fellelhetők róla szóló írások. Én azonban e figyelemre méltó zsenihez fűződő személyes emlékeimet kívánom megosztani, amelyeket a „rokonaként”, egyszerűsrimind a betegeként szereztem. Házassága révén kerültem távoli rokon-ságba vele. Ám ahogy azt a fent említett emlékkötet szerkesztője bölcsen írta Imre bácsiról, ha az ember egy ennyire kiterjedt család tagja, mit sem számított nála válás, különélés, halál, eltávolodás vagy összeveszés, sőt még az örök harag sem, az ember örökre a „családja” része maradt. Imre bácsi nagylelkű-ségével élve, e gáláns definíció okán tehát a rokonának mondhatom magam. Remélem, nem bánod, Imre bácsi, bármerre vagy. Ha már itt tartunk, és ha van igazság a túlvilágon (azt mind jól tudjuk, milyen kevés jut belőle erre a világra), őszintén remélem, a legjobb helyre kerültél.

E szerény kis írást páciensi minőségemben is jegyzem. De nem akármilyen betegként. Ha Imre bácsi nincs, most nem írhatnám e sorokat, és nem is ma-radhattam volna e földi siralomvölgyben 1954 után. De erről később.

1938-ban születtem, egy erdélyi főnemesi család egyetlen gyermekeként. Azért szükséges külön megemlítenem Erdélyt, mivel Imre bácsi is erdélyi volt. Akik előtt nem ismertek az első világháborút követően hatályba lépett egyez-mények, különösképpen a trianoni egyezmény, azok nem tudják, hogy 1920 után Magyarországot megfosztották területe kétharmadától és népessége há-romnegyedétől. Bármilyen hihetetlenül hangzik, ez valóban így történt. Erdély ezután Románia része lett, a mai napig az. Számos erdélyi magyar Magyaror-szág megmaradt területére költözött 1920 után (e folyamat a mai napig tart). A családom is így tett, akárcsak Imre bácsi. Ám az erdélyieket mindig is külön-leges kötelék fűzte egymáshoz.

Először az ötvenes évek elején találkoztam Imre bácsival. Anyámmal egy kis faluban éltünk Budapesttől nem messze, ahonnan vonattal jártam budapesti gimnáziumomba. Anyám a fővárosban dolgozott, és neki még az enyémnél is korábbi vonattal kellett mennie. Naponta több órába telt az ingázás. Az élet sem volt könnyű, különösen azután, hogy a kommunisták hatalomra kerültek, és ahol tudták, üldözték az arisztokratákat. Már azzal hatalmas szerencsém volt, hogy egyáltalán felvettek a gimnáziumba (szeren-csére sikerült eltitkolnunk nemesi származásunkat a hatóságok elől, lévén hogy a kommunikáció nem volt olyan hatékony az ötvenes években, mint ma). Már nem emlékszem az okára, de egy nap anyám elvitt Imre bácsi bu-dapesti magánrendelőjébe. (Imre bácsi nagy hírnű professzornak számított az egyetemen, emellett sikeres magánpraxisa volt.) A rendelő a Galamb utcában működött, a belvárosban. Dús szemöldökével és fürkésző tekintetével tiszte-letet parancsoló – egyesek szerint talán rémisztő – férfi volt. Ha az ember a szemébe nézett, képtelen lett volna hazudni neki. Én tizennégy éves lehettem ekkoriban. Lévén csak hétéves, amikor apám meghalt, az életemből teljes egészében hiányoztak a felnőtt férfiak, ezért nagy hatást gyakoroltak rám a tekintélyt parancsoló, erős férfiak.

Imre bácsi azonnal fogadott minket, anyámat csókkal és kézcsókkal üd-vözölte. Barátokként viseltettek egymás iránt, Imre bácsi „Mariókának” hívta anyámat (ez volt a beceneve a szűk családi és baráti körben), anyám pedig őt

Imrének. Elmondta neki, mi a panasgom (amire már nem emlékszem), megbeszéltek, és már indultunk is volna, amikor Imre bácsi megszólalt: „Marióka, mindjárt ebédidő... Meghívhatlak téged és Ádámot ebédre?” Azokban az időkben nem jártunk gyakran étterembe. Egyrészt, mert túlságosan lekötött minket a vonatok után való szaladgálás, a munka, az iskola meg a sport. Másrészt pedig, mivel alig volt pénzünk. Annyi bizonyosan nem, hogy éttermekben ebédeljünk vagy vacsorázzunk. (Egy kezemen meg tudom számolni, hányszor tettük be a lábunkat anyámmal étterembe azután, hogy a háború 1945-ben véget ért.) Lázasan azt reméltem, anyám elfogadja a meghívást. De őt úgy nevelték, mindig illendően viselkedjen, nem akarta, hogy meghívónk terhére legyünk (sem az anyagiakat, sem az idejét illetően, mivel Imre bácsi rendkívül elfoglalt ember volt), ezért inkább elutasította a meghívást. Imre bácsi azonban hajthatatlan maradt: „Ugyan már, Mariókám, szó sem lehet róla! Az embernek enni kell... és úgy látom, ennek az ifjú titánnak elkelne némi hús a csontjára... Nem igaz, fiam?” Anyyira letaglózott az ijedtség és a tisztelet, hogy csak egy halk helyeslést bírtam elmotyogni. Téma lezárva, indultunk ebédelni. Az Apostolok étterem néhány sarokra állt a rendelójétől, ezért gyalog mentünk. Imre bácsi függén szedte a lábát, anyám alig bírt lépést tartani vele. Amikor a professzor észrevette, azonnal elnézést kért: „Ne haragudj, szívem... úgy megszoktam, hogy egyedül járok az utcán, a gondolataimba temetkezve, ilyenkor meg is feledkezek a világról... Kérlek, bocsáss meg!”

Anyám hátravetett fejfel kacagni kezdett, mint mindig, ha jókedve volt, és a séta lassabb tempóban folytatódott. Felejthetetlen – számomra legalábbis az volt – ebédet költöttünk el az Apostolokban. (A mai napig visszajárok ide, mert a hangulat, az ételek, a borok és a kiszolgálás hála istennek éppolyan jó, mint annak idején, ami bizony a világ bármely pontján ritkaságnak számít.)

Noha míg az érintettek éltek, soha nem kérdeztem meg tőlük, nagyon valószínű, hogy anyám és Imre bácsi már jóval azelőtt összeismerkedtek, hogy „rokonok” lettek. A szatmári társaságot jól ismerték Magyarország keleti felében. Nagyanyám volt a doyenne-je, anyám pedig, aki 19-20 év körül járt a húszas évek elején, nagy hírű szépségnek számított, akiért rajongtak a férfiak. Imre bácsi e közösség egyik bálján ismerte meg a jövődöbelijét 1923-ban. Margit, a felesége majdnem anyám sógornője lett, mivel az első „nagy szerelme” egy Csaba Pisti nevű fiatalember volt (a szülők ellenezték a házasságot), anyám pedig Pisti testvéréhez, Lászlóhoz ment feleségül. Elkalandoztam... kérem, bocsássák meg nekem.

Jóval súlyosabb körülmények között találkoztam újra Imre bácsival. 1954 nyarán történt, tizenhat éves koromban. Egy nálam tíz évvel idősebb kuzinom, aki kiválóan vitorlázott, a kollégájával kibérelt egy kis vitorlást nyárra a Balatonon. Meghívtak, vitorlazzak velük egy hétig (ott aludva a kis vitorlás fedélzetén). Természetesen kapva kaptam az alkalmon, majd' kiugrottam a bőrrömből, annyira izgatott lettem. A hét végére eleget tanultam a vitorlázásról ahhoz, hogy utána még hosszú évtizedekig úzhessem ezt a sportot. Enyhe kifejezés, ha azt mondom, jól éreztem magam. A hét végeztével az unokatestvérem és a társa a hajón maradtak, én pedig az állomásra indultam, hogy felszálljak a hazafelé tartó vonatra. Hihetetlen élményeket szereztem az egy hét alatt.

Sajnos nem csupán élményeket, hanem egy halálos fertőzést is, mely megtámadta a májamat és tüdőm. Mire vonatra szálltam, magasba szökött a lázam,

vacogva reszkettem a harmincöt fokban. Mint említettem, Budapest mellett éltünk anyámmal, ezért át kellett szállnom egy másik vonatra. Az utazás maga volt a pokol. Hazaérve azonnal ágyba bújtam és az orromig felhúztam a takarót. Anyám kihívta a falu orvosát, aki hamarosan meg is érkezett. Vesefertőzést diagnosztizált, és felírta az erre szolgáló gyógyszert. Három napon át szedtem a pirulákat, de az állapotom rohamosan rosszabbodott. Anyám otthon maradt velem, halálra aggódva magát miattam. Amikor már majdnem esztét veszítette az aggodalomtól, vonatra szállt és Budapestre ment, hogy konzultáljon Imre bácsival, aki miután végighallgatta anyámat, azonnal megparancsolta neki (úgy bizony, megparancsolta), hogy rohanjon haza, ültessen taxiba (a falu harminc kilométerre volt Budapeستől), és hozzon a klinikára, amely az ő nevét viselte. Néhány óra múlva Imre bácsi személyesen vett fel a kórházba. (A Haynal-klinikán ő volt az isten.)

Azonnal megvizsgált, és közölte, hogy a falu orvosa egy IDIÓTA. Konkrétan ordított. Azt mondta, nincs semmi baj a veséimmal, és nem elég, hogy a gyógyszer, amit szedtem, nem segített semmit, még ártott is. Megfertőződött a májam és a tüdőm, nagy valószínűséggel a Balaton vizétől. Hallotta, hogy kisebbfajta járvány volt kialakulófélben, de addig még egy esettel sem találkozott személyesen. Félrevonta anyámat az irodájába, és komor hangon elmagyarázta neki, milyen veszélyes ez a betegség. „Nem akarlak megijeszteni, Marióka, de tudnod kell, hogy Ádám súlyos beteg. Megfelelő gyógyszer nélkül egy héten belül meghalhat.” Anyámat lesújtotta a hír. „Drága Imre, mit lehet tenni? – kérdezte. – Mit tudsz tenni érte? Teljes mértékben megbízom az általad előírt kezelésben!”

Imre bácsi anyám szemébe nézett, majd hógynem átnézett rajta, és közölte vele a részleteket: „Amint azt te is tudod, a közelmúltban felfedezett, penicillin nevű gyógyszerrel lehet az ilyen fertőzéseket legyőzni. Csakhogy az nem elég erős Ádám betegségéhez. Van egy új, jóval erősebb antibiotikum, amit streptomycinnek hívnak, arra van szükség. A baj az, hogy 1954-et írunk és Magyarországon vagyunk, így penicillint is alig kapni, nemhogy streptomycint. Seholy az országban nincs belőle.”

Anyám egy székbe roskadt, és a kezébe temette az arcát. Imre bácsi válasza azonban erőt öntött belé: „Nekem történetesen van egy kisebb adagom – személyesen nekem, nem a klinikának –, egy nyugati kollégától kaptam, aki nemrég meglátogatott. Van annyi, amivel meg lehet menteni Ádámot, de meg kell ígérned, hogy megpróbálsz szerezni nekem belőle, hogy a későbbiekben is legyen az ehhez hasonló vészhelyzetekre.”

Anyámmal szinte madarat lehetett volna fogatni örömeiben. Ujjongva ölelgette Imre bácsit, aki igyekezett óvatosan kibújni a szorításából. „Drága Imrém! – kiáltotta örömittasan. – Mindent el fogok követni, hogy visszaadjam neked a tőled kapott streptomycint. Becsületszavamat adom rá!” Majd zokogni kezdett a megkönnyebbüléstől.

Tíz percen belül megkaptam az első dózist. Tíz napon át naponta kétszer injekciót kaptam. A betegségem előtt halálosan féltem az injekciós tűtől, de a harmadik napra már úgy hozzászoktam, hogy csak ásítottam, ha megláttam a nővért a tűvel a kezében. (Az élmény egy életre kigyógyított az injekciós tűtől való féltelmemből.) Nagyjából négy nap múlva lement a lázam. Visszatért az étvágyam,

kezdttem jobban érezni magam. Imre bácsi azonban figyelmeztetett, hogy még mindig nagyon beteg vagyok, ezért ne erőltessem magam, maradjak szépen az ágyban és pihenjek. Szórol szóra követtem utasításait. Anyám könyveket hozott nekem, és jó néhányat kiolvastam a kórházban töltött három hét alatt.

Imre bácsi, ez a szinte már istenként tisztelt és félt professzor minden reggel tíz óra körül körbejárta a kórtermeket. Ez volt a nagyvizit. Tizenöt-húsz orvos, orvostanhallgató, rezidens és specialista loholt mögötte, akik minden parancsát remegve lesték, és rettegetek, nehogy csalódást okozzanak neki. Amikor az első napon az ágyamhoz ért – húsz másik beteggel osztoztam a kórtermen –, a kórlapra pillantott, majd sztentori hangon ezt dörögte, mert a hangját bizony még három kórteremmel távolabb is hallani lehetett: „Ez a fiatalember itt a rokonom. Jól ismerem a családját. Úgyhogy mindenki ennek megfelelően tegye a dolgát. Na már most, először is ki kell javítanunk a nevét a kórlapon. Diószeghy, nem pedig Diószeghi! Az erdélyi arisztokraták y-nal írják, nem pedig i-vel. Kérem, hogy azonnal javítsák ki a kórlapján!”

Síri csönd honolt a kórteremben. Egy nővér elszaladt a kórlapommal, hogy kijavítsa a nevemet. Imre bácsi ezután felém fordult: „Na, hogy érzed magad, kisbáró? Hat már a gyógyszer?” Rémulően bólintottam, másra nem voltam képes. Hiába volt igaz, azokban a borzalmas kommunista időkben szörnyű következményei lehettek annak, ha az embert nyilvánosan kisbárónak neveztek. Kirúghattak volna a gimnáziumból, ha az iskola vezetése rájön nemesi származásomra. Miután véget ért a háború, anyámmal minden tőlünk telhetőt elkövettünk azért, hogy „titokban” tartsuk nemesi címünket, legalább a kommunista hatóságok előtt. Buzgón imádkoztam, nehogy kémek legyenek a kórteremben. Ám Imre bácsinál megszokott volt ez a viselkedés. Gyűlölte a kommunista kormányt, és ahol tudott, keresztbe tett nekik. Szerencsére semmi rossz nem származott belőle. Nagyjából három hét elteltével, miután teljesen felépültem, hazaengedtek a kórházból. Visszanyertem erőmet, és ősszel már a klubomban kajakoztam. Imre bácsi odaadó figyelmének és áldozatának hála, nem származott további bajom a fertőzésből.

Anyám a streptomycin-ampullákat is vissza tudta adni neki, ugyanis apám legfiatalabb húga Új-Zélandon élt, és hajlandó volt segíteni. Felíratta egy helyi orvossal a gyógyszert, majd légipostán Budapestre küldte. A történet tehát minden tekintetben jól végződött.

Két évvel később kitört a forradalom, így anyámmal nyugatra, majd Amerikába menekültünk. Soha többé nem láttam Imre bácsit. Hallottam, hogy 1979 elején halt meg. Mélységesen elszomorított, hogy bár kétszer-háromszor Magyarországra látogattam a halála előtt, nem mentem el hozzá. Tudom, nagyon örült volna nekem. Talán úgy üdvözölt volna: „Nahát, Ádám, Diószeghy Ádám, a kedvenc kisbárom! Gyere, ülj ide mellém, és mesélj nekem Amerikáról!”

Imre bácsi már nincs közöttünk, nekem pedig nem maradt más, csak az emlékeim. Most, hetvennégy évesen is el nem múló hálát érzek iránta, amiért megmentette az életemet, és amiért közel hatvan boldog évvel ajándékozott meg. Köszönöm neked, drága Imre bácsi! Csodálatos ember voltál! Nyugodj békében a mennyországban, amelyben oly erősen hittél. A világ szegényebb helyé vált haláloddal. Engem pedig gazdagabbá tett, hogy ismerhettelek. Isten áldjon!

II. A toll. Megszületünk, eltöltünk néhány évtizedet e siralomvölgyben, végül visszatérünk oda, ahonnan jöttünk. Ahogy mondani szokás, „porból lettünk, porrá leszünk”. És mit teszünk, míg itt vagyunk e földön? Jót is, rosszat is... van, amit elterveztünk, van, amit hirtelen cselekszünk... van, amiben reménykedtünk, és van, amitől rettegtünk, mégis elkerülhetetlen. Közhelyesen: ilyen az élet.

Felnőve terveket szövünk az életünkről. Doris Day régi dalát, a *Que sera, serát* idézve: „amikor én még kislány voltam, anyámtól kérdeztem, „mi lesz belőlem?”

Hogy a lányok miről álmodoznak gyerekkorukban, erről férfiként nem sokat tudok. Arról viszont nagyon is, hogy milyen jövőt képzelnek maguknak a fiúk. Vannak, akik tűzoltók, pilóták, autóversenyzők, katonák vagy kalózkodóknak szeretnének lenni – egy tagadhatatlanul excentrikus osztálytársam egyenesen arról álmodozott, hóhér lesz. Én sokáig mérnök akartam lenni, mivel apám is az volt. Hosszú időbe telt, mire rájöttem és elfogadtam, hogy a mérnöki pálya nem nekem való – sem érzelmileg, sem intellektuálisan. Ezért hát ügyvéd lettem. Negyven évet dolgoztam ügyvédként, de a feleségem szerint egyetemi tanárnak kellett volna mennem. Taníthattam volna történelmet vagy irodalmat. *C'est la vie.*

Anyám a harmincas években (hogy a születésem előtt-e vagy után, arra nem emlékszem) elment egy Kele János nevű, hírneves látóhoz. A látogatás véletlenül adódott, nem szándékozott elmenni hozzá, de egy barátnőjével ebédelt, aki aznap délutánra bejelentkezett Kele úrhoz, anyám pedig fogta magát és elment vele. Miután a látó végzett a barátnővel, megkérdezte anyámtól, akarja-e tudni a jövőjét. Anyám, micsoda meglepetés, igennel felelt. Kele sok mindenről beszélt neki, amire most ne térjünk ki, majd az én jövőm is szóba került. Anyám megkérdezte, mi lesz belőlem. Kele bizonytalannak tűnt, azt mondta, talán író... de habozott. Mintha a kulcsszó a „talán” lett volna.

A harmincas éveimben jártam, amikor anyám mindezt elmesélte nekem. Akkor már ügyvédként dolgoztam. Hát, végül is az ügyvédek írnak, tűnődtem, talán erre gondolhatott Kele János. Meg kell jegyezzem, Kele egyáltalán nem volt kókler vagy sarlatán. Nagy közismertségnek örvendett, megannyi történet kering arról, hogy a képessége révén sokak életét megmentette. (Ha nem hiszik, keressenek csak rá az interneten.) De most térjünk is rá egy ennél sokkal jelentőségtejtesebb múltbéli eseményre.

1948-at írunk, ebben az évben lettem tízéves. Anyámmal egy kis magyar faluban, a kiejthetetlen nevű Szamosangyaloson éltünk ekkoriban. A falu iskolájába jártam (egyszerre tanult ugyanabban a teremben minden osztály), a tanító, Fekete úr csodálatos ember volt (súlyos fejsérülést szenvedett az első világháborúban, de az agyának, hál' istennek, nem lett baja), a családunk barátja, de soha nem kivételezett velem az órákon. Azonkívül a szomszédunk is, gyönyörűséges almáskerttel a birtokán. Magyarországnak ez a szeglete az almáiról híres, különösképpen a Jonatánról. Az almaszüret általában késő augusztusban kezdődik errefelé, valamennyire azért az időjárás függvényében. Egy nap, a szüret közeledtével Fekete úr megkérdezte tőlem, volna-e kedvem keresni egy kis pénzt az almaszedéssel. Kapva kaptam az alkalmon. Azt mondta, nehéz munka, de nem hittem neki. Hogyan is lehetne nehéz munka leszedni ezeket a mennyei finom, érett piros almákat?

Reggel nyolckor mindnyájunknak meg kellett jelennie a tanítónál. Nagyjából húszan voltunk, gyerekek és felnőttek vegyesen. Én a tíz évemmel se a legfiatalabb, se a legidősebb nem voltam. A tanító úr elmagyarázta nekünk az almaszedés helyes módját. Az almák nagy része a fa tetején volt, kaptunk néhány létrát, de a fiatalabbaknak – vagyis nekem és a velem egykorúaknak – fel kellett mászni a fára. Mi, a kisebbek mezítláb voltunk, mint a vidéki gyerekek ilyenkor nyaranta. Úgy kell leszedni az almát, hogy a szára érintetlen maradjon, magyarázta a tanító. Óvatosan megfognuk és leszakítjuk az ágról, gondosan ügyelve arra, hogy a szár az almán maradjon. Ezután a közvetlenül az ágról vagy egy kampóról lógó kosárba helyezük. Ha megtelt a kosár, az, aki a fán van, lekiált a földön lévőeknek, hogy ürítsék ki. Semmi szín alatt nem szabad a kosárba hajítani vagy a földre ejteni. Minden egyes almának sértetlennek kell maradnia.

Rövid úton rájöttem, hogy az almaszedés jóval keményebb munka, mint képzeltem. Valójában szörnyen nehéz volt. Reggel kilencre már úgy elfáradtam, hogy örültem volna, ha pihenőt tarthatunk, de erre nem nyílt mód. Az első – és egyetlen – pihenő délben jött el, ebédidőben. Igazság szerint nem hittem, hogy kihúzóam addig. De kihúztam.

Az ebédidő – egy teljes óra. Édes istenem, de jólesett! Falusi szokás szerint az asszonyok – anyák, lányok, feleségek – ebédet hoztak a dolgozó férfiaknak: gőzölgő pörköltet fazékban, amit piros-fehér kockás konyharuhával takartak le, tányérokat, evőeszközt, poharakat a bornak meg a víznek, és frissen sült kenyeret. Emlékszem, anyám a kedvencemet főzte, paprikás krumplit, ami leginkább egy sűrű leveshez hasonlít hosszában négybe vágott krumplival, némi paradicsommal, paprikával, melyet bőségesen megszórnak őrölt csemegepaprikával, majd egy nagy fazékban megfőzik, füstölt kolbászkarikával gazdagítják. Mintha az istenek eledele lenne... és az almaszedőké (már a gondolatától összefut a nyál a számban!). Az árnyékot adó almafák lombja alá telepedtünk, a törzsükhöz dőlve, és olyan mohón faltuk az ebédet, mintha másnap véget érne a világ. Miután végeztünk az evéssel, még egy kis szunyókálásra is jutott idő.

A munka pontosan délután egy órakor folytatódott, egy perccel sem később, a tanító úr szigorúan ügyelt a fegyelemre. Öt óráig szedtük az almát. Létra soha nem jutott nekem, az összes fára fel kellett másznom. Tízévesen megtanultam, milyen a kemény munka. Sok év elteltével, amikor amerikai irodalmat tanultam a Stanford Egyetemen, valamiféle lelki rokonságot éreztem Robert Frosttal – legalábbis magam is azt éreztem, mint amit az *Almaszedés után* című versében írt:

„A lombon átdöfött hosszú, egyágú létrám / az ég felé mered, / és mellette egy félig megszedett / hordó és az ágakon az a néhány / alma, ami elkerülte figyelmem. / De kész, az almaszedést befejeztem. // Ott volt közel, / tudtam, álmodom milyen alakot ölt. / Nagy almák, emberfelettire megnőtt / gömbök, száraz, lyukak, / élesen láttam minden barna szeplőt. / Talpam a sarok s lábujjak között / őrzi a kerek létrafokok ívét.” (Imreh András fordítása, részlet).

Ha a „kerek létrafokok”-at „ág”-ra cseréljük, nagyjából helyben is vagyunk. Egész éjjel az ágyamban forgolódtam, az almákra és almaszedésre gondolva. Másnap alig bírtam lábra állni, annyira fájtak a tagjaim. De kitartottam. Nem adtam fel, nehogy én legyek a „nyápic” a falubeli gyerekek közül. Három napon át szedtük az almát.

Miután végeztünk, a tanító úr odajött hozzánk, hogy kifizesse a jussunkat. Késpénzben. Ennyi idő elteltével már fogalmam sincs, mennyit kerestem háromnapi kemény munkával. Bár emlékeznek rá, különösen, mivel ez volt az első önálló keresetem, de hiába. Arra azonban jól emlékszem, hogy mit kezdtem a pénzzel.

Egy vadonatúj töltőtollat² vásároltam, olyan tárgyat, aminek az árát életemben először én kerestem meg. Vajon a tudatalattim olyasmit tudott, amit én nem? Ki tudja. Szép kort megéltem, és életem hosszú évei alatt mindig volt nálam töltőtoll. Ezzel írtam az egyetemi vizsgáimat. Középső ujjam a jobb kezemen gyakran tintafoltos volt a töltőtollaktól, melyekből folyt a tinta. A mai napig töltőtollal írom a leveleimet (bizony, még mindig írok levelet). Nem tudom, hogy a régmúlt eme bizonyos napja, amikor nehezen megkeresett pénzemet töltőtollra költöttem, előjele volt-e annak, hogy egy nap valóban írni fogok.

Egyvalami azonban bizonyos. 2006-ban, életemnek hatvannyolcadik évében kezdtem el írni... méghozzá prózát. Most a harmadik könyvemem dolgozom. Ki tudja, hányat leszek képes befejezni. Lehet, hogy a jó öreg Kele Jánosnak mindvégig igaza volt, csak nem tudta, mikor kezdődik majd el írókarrierem. Ahogy a mondás tartja: jobb későn, mint soha. Kele arról sajnos nem mondott semmit, vajon a kellő tehetségem s kitartásom is meglesz-e az íráshoz. Mert Shakespeare-t idézve: „ez a bökkenő”.

III. Hogyan lehet feldolgozni a halált? A minap meghalt egy kedves barátom anyja. Kilencvenkét éves volt, a barátom hatvannyolc. Kilencvenkét évet megérni ezen a földön szép kor, és mivel az élet körforgásának rendje, hogy az öregek eltávoznak, az újak megszületnek, az efféle eseményeknek aligha van hírértékük, legfeljebb annyi, mint annak, hogy „egy embert megharapott egy kutya”. Nem állt szándékomban tiszteletlennek lenni a párhuzammal. De való igaz, hogy ilyen az élet, ez a természet rendje. Ami persze nem jelenti azt, hogy az élők nem gyászolják elhunyt szeretteiket, nem hiányoznak nekik, nem gyötri őket az elvesztésük miatt érzett fájdalom.

Muki, a barátom, szerencsésnek mondhatja magát, hogy felnőtt, családos emberként érte meg az apja elvesztését, és hatvannyolc évesen az anyja halálát. Vele ellentétben én csupán hétéves voltam, amikor elveszítettem az apámat. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy nem ismertem őt, ami súlyos veszteség egy fiú számára. Legalább anyám halálát harminckilenc évesen kellett megélnem.

² Lám, a Domahidy Miklós-párhuzam spontaneitása, sőt, a történet Haynal Imre professzorhoz is – áthallással – köthető, hiszen ő az, aki egy drága töltőtollal lepi meg Domahidyt, látszólag ok és alkalom nélkül. „...miért is kaptam?”, kérdi maga az író is, „mert az »öreg« valahol megérezte, hogy ennek a kölyöknek az életében az írás lesz a legfontosabb, a legkeserveesebb, s még rejteni is hiába iparkodik majd...” Mert bár a toll egy orosz zabrálás során elveszett, de él az emléke, „vele írtam le az első versemet”, jegyzi fel szerzőnk, „az első drámámat (gyerekkori dolgok) és évek során át olyan áhítattal vettem körül, hogy egyszer még versben is felköszöntöttem: »Tudod mit, hagyjuk békén a betűket / ma délután és üljünk ide le. / Megérdemeljük, mával lett a múlt / együttlétünknek hét esztendeje«” (Ilyen volt Haynal Imre, 8.)

Hogyan dolgozzuk fel szeretteink elvesztését? Nos, mindannyian másképpen. Egy azonban biztos: mind érzünk valamilyen szintű büntudatot. Számptalan különféle oka lehet ennek a büntudatnak: hogy nem voltunk mellettük, hogy ott voltunk ugyan, de semmit sem tehattük, nem gondoskodtunk róluk eléggé, nem szerettük őket eléggé, míg éltek, nem hallgattuk meg őket, hogy... és még sorolhatnám. Akik már elveszítették az apjukat vagy anyjukat, tudják, miről beszélek.

Anyámban volt annyi együttérzés, hogy nagyanyámhoz küldött, messzire, ne le legyen tanúja apám hanyatlásának, és ne így őrizzem meg emlékezetemben. Milyen meghatóan figyelmes volt! Így végül egymagában kellett az apám halálos ágya mellett ülnie, egyedül kellett megküzdenie a férje elvesztésével, azzal, ahogy megadja magát a hosszú és kíméletlen stroke-nak, egyedül kellett szembenéznie a fájdalommal és a veszteséggel, csak hogy engem megkíméljen. Fogta apám kezét, mellette volt a halálakor, és aztán eltemette. Egy kis falu csöndes zugába temette, a falubeli rokonok sírboltja mellé. A temetést követően eljött értem a nagyanyámhoz, aki egy nagyvárosban élt.

A hosszú vonatutat követően, miután megszoktam új otthonomat, amelyet anyám a távollétemben rendezett el, apám sírjához készülődtünk. Akkoriban ünnepeltem a nyolcadik születésnapomat. Nem hiszem, hogy igazán értettem, mit jelent a „halál”, de azt igen, hogy apám elment, és soha nem látom többé. Mérhetetlenül elszomorított a gondolat. Istenítettem apámat, minden téren hozzá akartam hasonlítani... még akkor is, ha nem voltam teljesen tisztában azzal, hogy ez mit jelent.

Kis idő elteltével anyám közölte velem, hogy meglátogatjuk „apámat”. Tudtam, ez nem azt jelenti, hogy „valóban látni fogjuk”, csak azt a helyet látogatjuk meg, ahol örök nyugalomra helyezték. A hely gyönyörű volt: vén, terebélyes gesztenyefákkal körülölelt, csöndes kis zug, ahol semmi más nincs, csak a rokonaim márvány sírhelye. Csak a madarak csicsérgését, a közeli vadvirágokat körülöngő méhek zümmögését lehetett hallani. Kézen fogva álltunk anyámmal a sírnál, némán, gondolatainkba temetkezve. Egyszer csak egy dalt kezdtem dúdolni. Nem is emlékszem már arra, hogy így tettem, csak anyám reakciójára.

Anyám felhábtorodott: „Hogy vagy képes dalolászni egy ilyen szentséges helyen, fiam? Ahol az apád nyugszik?” Arca eltorzult a szörnyülködéstől. Megrémített. Nem értettem, miért haragszik.

Felnéztem rá, és ezt motyogtam: „De mama, én csak a kedvenc nótáját dúdoltam...”

Nem tudom szavakkal leírni anyám reakcióját. Mintha mélyen, legbelül összeroppant volna. Olyan szorosán ölelt magához, hogy alig kaptam levegőt. „Jaj, kicsi fiam – mondta –, ne haragudj rám! Nem akartalak bántani. Okosabb vagy a korodnál... Énekeld csak újra azt a dalt. Én is veled éneklek.” Újból énekelni kezdtem a dalt. Ezek voltak a sorai:

„A man is a loose and empty being, a wanton nobody,
And yet, today, it is so very hard to be a man.
A man is a speck of dust, noone notices him,
And yet, today, it is so very hard to be a man.

If your heart is bleeding and your pain is unbearable,
You still must be a man, a man must you remain."

Még ma, több mint hetven év elmúltával is fülemben cseng a dallam.³

Nem tudom, miért ez volt apám egyik kedvenc nótája... de sokszor énekelte, én is tőle tanultam meg. Négy évet töltött az orosz és olasz fronton az első világháborúban, kitüntették hősiességéért, átélte a rettenetes náci időszakot 1944-ben, még szolgált is a második világháborúban. Miféle borzalmakat élhetett át, hogy egy ilyen búskomor, pesszimista dal volt a „kedvence”? E kérdésekre ebben az életben már nem kapok választ. De nyolcévesen, a sírjánál állva ezt a dalt énekeltem neki, tudván, hogy ezt szerette volna hallani. Én így vettem búcsút tőle. Mások pedig a maguk módján teszik.

³ A fiatalabb korosztály többségének már nem, tesszük hozzá, az ő kedvükért idézzük fel a magyar eredetit, Kalmár Pál legendás slágerét, Erdélyi Mihály örökzöld szövegét: „Az ember egy léha, egy könnyelmű senki, / és mégis mily nagy dolog embernek lenni. / Az ember egy porszem, nem látja meg senki, / és mégis a porszem tud csak ember lenni.”

